

Energetický metabolismus

Fyziologie II přednáška

Bi4182, BKFY0222p, BLFY0222p, BOFY0222p, BPFY0222p, BSFY0222p, BZFY0222p, MBFY0222p

Tibor Stračina

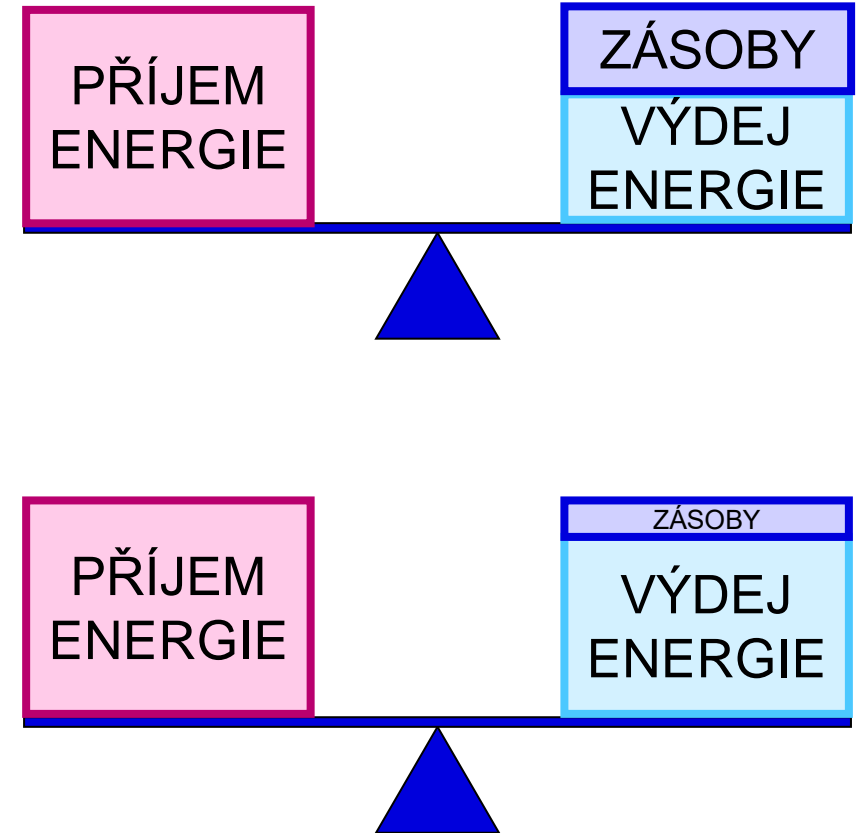
Audiovizuální obsah prezentovaný během přednášky je autorským dílem vytvořeným zaměstnanci Masarykovy univerzity. Jakékoliv další šíření tohoto obsahu nebo jeho části bez svolení Masarykovy univerzity je v rozporu se zákonem.

Energetický metabolismus

- Příjem energie
- Energetický výdej
- Tvorba energetických zásob

- Energetická rovnováha

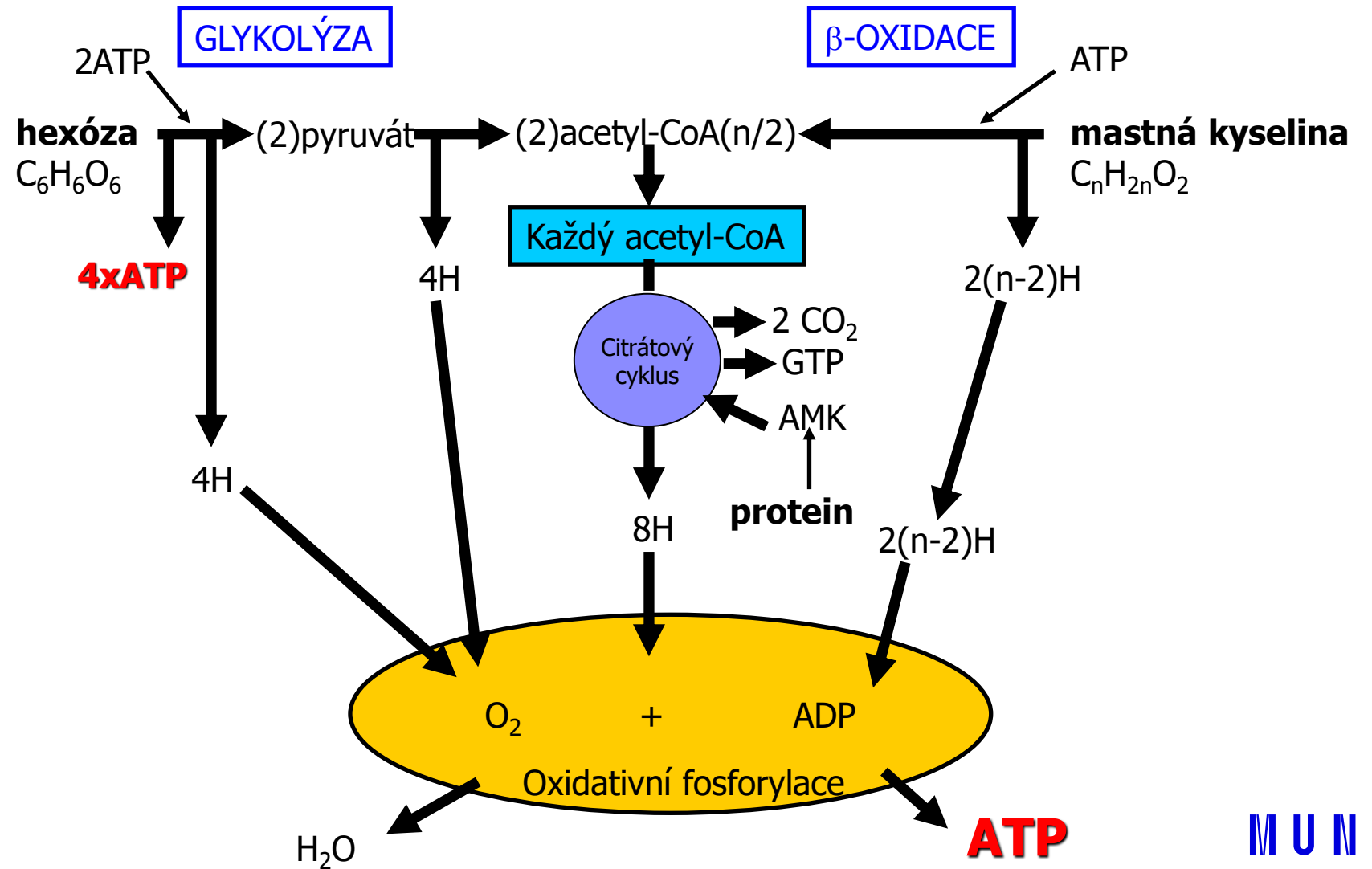
$$\text{PŘÍJEM} = \text{VÝDEJ} + \text{tvorba ZÁSOb}$$

Příjem energie

- Základní substráty: **cukry, tuky a bílkoviny**
- Energie se získává spalováním (oxidací) substrátů
  - cukry 4,1 kcal/g
  - tuky 9,3 kcal/g
  - bílkoviny 5,3 kcal/g (v lidském organismu 4,1 kcal/g)
- Zdroj substrátů: **příjem potravy** nebo **mobilizace energetických zásob**

Spalování živin

Výdej energie

- **Bazální energetický výdej** – *~75% výdeje u sedícího člověka v klidu*
- **Termický účinek potravy** – *~7% výdeje u sedícího člověka v klidu*
- **Termoregulace**
- **Spontánní fyzická aktivita** (mimovolné pohyby) – *~18% výdeje u sedícího člověka v klidu*
- **Fyzická práce**

Bazální energetický výdej

- Nejmenší množství energie potřebné na udržení homeostázy (vitálních funkcí) za **bazálních podmínek**
  - Alespoň 12 h fyzický a psychický klid (v leže na lůžku)
  - Alespoň 24 h žádná fyzická aktivita vysoké intenzity
  - Alespoň 12 h lačnění
  - Neutrální teplota prostředí

- *BEE (basal energy expenditure) / BRM (basal metabolic rate)*

Bazální energetický výdej

- Závisí na **věku, pohlaví a tělesné stavbě** (výška, hmotnost, tělesný povrch, svalová hmota / tuk)
- Je ovlivněn **tělesnou teplotou a hladinou některých hormonů** (hormony štítné žlázy, katecholaminy, růstový hormon)
- Klesá při velkém nedostatku spánku a dlouhodobé malnutrici

Aktuální energetický výdej: Termický účinek potravy (TÚP)

- Energie potřebná na **zpracování potravy a živin** z ní přijatých
- Velikost TÚP závisí od složení stravy
  - Proteiny 30% energetického obsahu
  - Sacharidy 6% energetického obsahu
  - Tuky 4% energetického obsahu
- Pro smíšenou stravu je TÚP ~ 8-10% energie obsažené v potravě
- TÚP též označujeme jako specifický dynamický účinek jídla

Aktuální energetický výdej: Termoregulace

- Všechny **termoregulační mechanismy zvyšují energetický výdej**
- Pokud je okolní teplota nízká – potřeba zamezit ztrátám a zvýšit produkci tepla
- Pokud je okolní teplota vysoká – potřeba zvýšit výdej tepla

Aktuální energetický výdej: Spontánní fyzická aktivita a fyzická práce

- Jakákoliv **svalová práce zvyšuje** energetický výdej
  - AEE v leže < AEE ve stoji
- Zvýšení spotřeby energie je **přímo úměrné intenzitě zátěže**
  - Spánek 1,1x; studium 1,4x; osobní hygiena 2,4x; rychlá chůze 4,5x; běh 8,5-10x BEE
- Po zátěži vysoké intenzity je energetický výdej **zvýšený i po ukončení zátěže** (desítky minut až desítky hodin)
  - Kyslíkový dluh (laktát), obnova energetických substrátů (glykogen), reparační procesy

Aktuální energetický výdej: Somatické nemoci

- Jakékoliv somatické „poškození“ zvyšuje energetický výdej
  - Po operaci 1,1x; sepse 1,3x; mnohočetná poranění 1,5x; popáleniny 50-70% 1,8x BEE
- Zvýšení tělesné teploty o 1°C zvýší energetický výdej o 10%
  - Teplota 38°C 1,1x; 40°C 1,3x BEE
- Některé nemoci – specifický vliv na energetický výdej
  - Hyper-/hypo-tyreóza, chronické záněty, nádorová onemocnění

Uskladnění a přesuny energie

- Příjem a výdej energie je nepravidelný – nutnost uskladnění energie
- **Pohotová zásoba energie** – makroergní sloučeniny
  - ATP, kreatinfosfát, příp. GTP, CTP, UTP, ITP
- **Krátkodobá zásoba energie** – cirkulující živiny
  - glukóza, mastné kyseliny, příp. aminokyseliny v krevní plasmě
- **Dlouhodobé zásoby energie** – zásobní substráty
  - Glykogen, tuky, proteiny

Adenosin trisfosfát (ATP)

- univerzální makroergní sloučenina

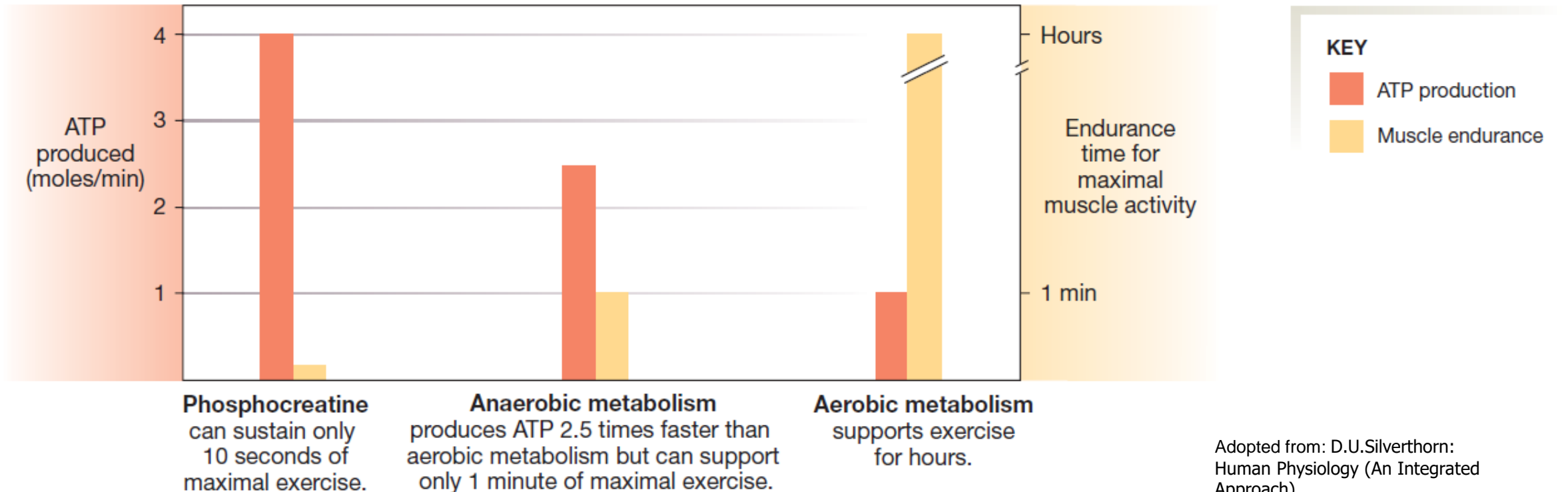
Tvorba

- denně asi 63 kg (128 mol)
- oxidativní fosforylace živin
- anaerobní glykolýza – jen krátkodobý zdroj (vzniká laktát)
- přeměna z jiných makroergních sloučením (kreatinfosfát)

Využití

- štěpení makroergní vazby uvolní energii pro nejrůznější buněčné pochody
- účinnost není 100%, uvolňuje se teplo

Produkce ATP a svalová výdrž

Zásobní substráty: Glykogen (polysacharid)

- **Pouze omezené množství** – méně než 1% celkových energetických zásob
- Rychle dostupná **zásoba glukózy**

- **Syntéza (glykogenosyntéza)** polymerizací glukózy
  - Syntéza a **skladování v játrech** (asi 25%) a **ve svalech** (asi 75%)

- **Jaterní glykogen** – po glykogenolýze možnost uvolnění glukózy do krve
  - Důležité pro CNS (stálá potřeba glc) a pokrytí energetické spotřeby během fyzické práce
- **Svalový glykogen** – využití pouze ve svalech (chybí glukoso-6-fosfatáza)

Zásobní substráty: Triacylglyceroly (tuky)

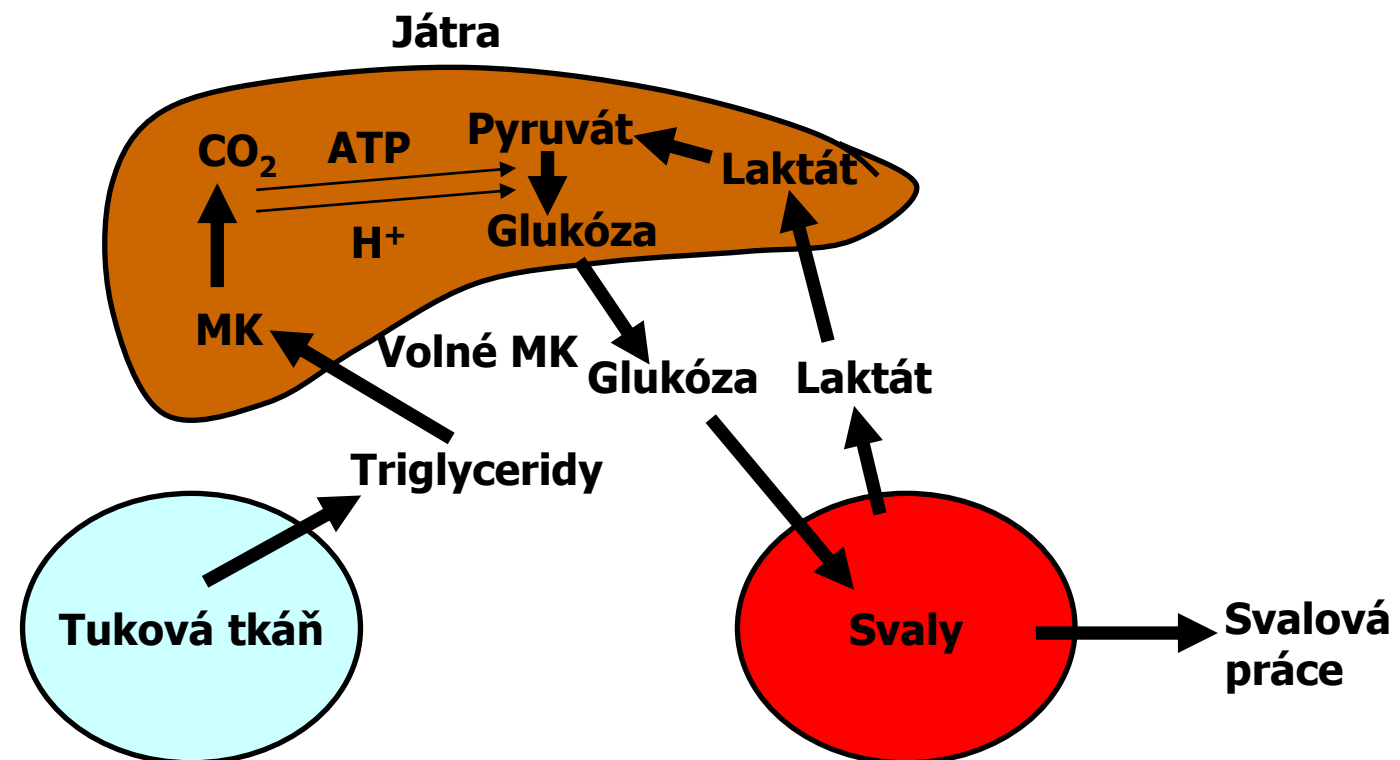
- Až 75% celkových energetických zásob organismu
- Syntéza: esterifikace mastných kyselin s α -glycerolfosfátem (tuková tkáň + játra)
  - Mastné kyseliny z potravy
  - Syntéza mastných kyselin je možná též z acetyl-CoA z glykolýzy (přeměna cukrů na efektivnější zásobu energie = tuk)
  - Syntéza se zvyšuje v energetickém nadbytku (příjem >> výdej)
- Uskladnění se v **bílé tukové tkáni** (téměř neomezená kapacita)
  - V podkoží
  - Kolem vnitřních orgánů (viscerální tuk)

Zásobní substráty: Proteiny

- Asi 25% celkových energetických zásob
- Využívají se pouze v krizových situacích – katabolismus, hladovění
- Mobilizace proteinů jako zdroje energie (proteolýza) – uvolnění aminokyselin
  - Příímá oxidace aminokyselin – zdroj ATP
  - možná přeměna glukogenních aminokyselin na cukry (glukoneogeneze; stimulováno glukokortikoidy)
- Z pohledu energetických zásob důležité proteiny v **krevní plasmě a kosterních svalech**
  - Plasmatické proteiny (IG, albumin) – rychle využitelné; vede k hypoproteinémii, snížení specifické látkové imunity
  - Mobilizace svalových proteinů vede k úbytku svalové hmoty (sarkopénii)

Přesuny energie mezi orgány

- Pouze ve formě substrátů (glukóza, MK, AMK, laktát, ketolátky, ...)
- Na přesuny se spotřebovává energie (syntéza a štěpení zásobních substrátů, transporty, ...)

Stanovení energetického výdeje

- Měřením: **kalorimetrie**

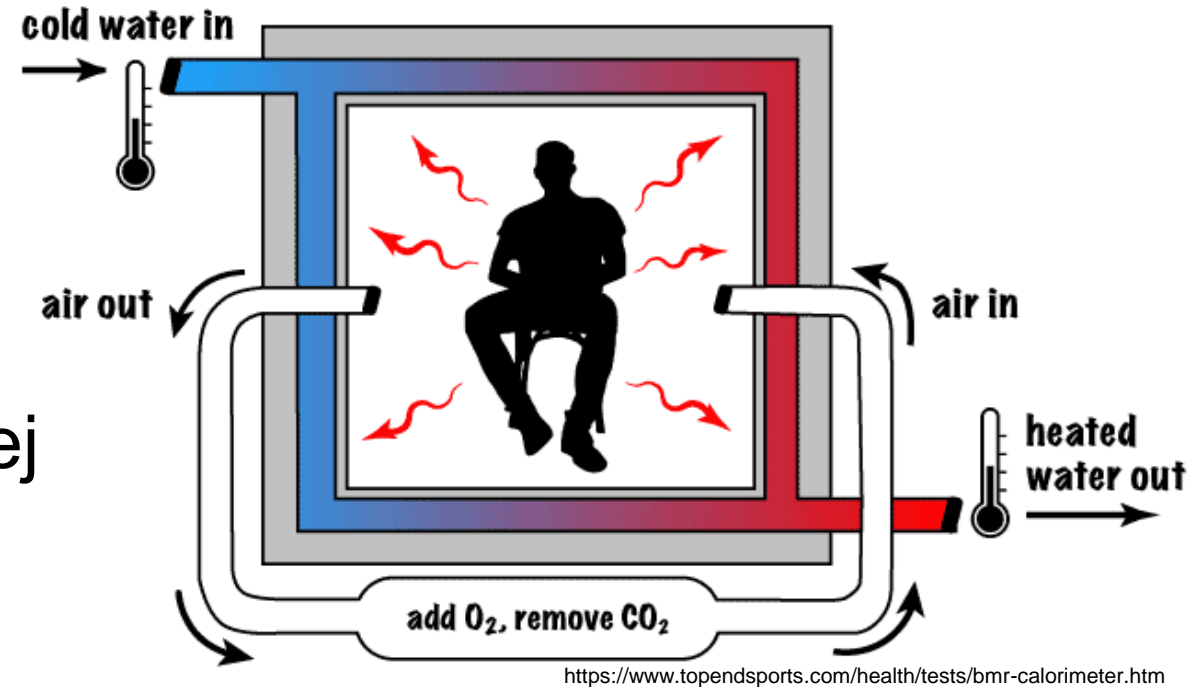
- Kalorimetrie přímá
- Kalorimetrie nepřímá

- Výpočtem: BEE z antropometrických parametrů nebo tělesné kompozice

- Odhadem: AEE na základě úrovně fyzické aktivity

Přímá kalorimetrie

- **Předpoklad:** při štěpení každé molekuly ATP se uvolňuje teplo
- Produkce tepla $\approx$ energetický výdej

- Měří se přímo **produkce tepla**
- Technicky náročné

Nepřímá kalorimetrie

- **Předpoklad:** množství spotřebované ATP je stejné jako množství vzniklé ATP, přičemž ATP vzniká za **spotřeby O₂** a **tvorby CO₂**
- Měří se **spotřeba O₂** a/nebo **produkce CO₂**
- **Energetický ekvivalent O₂:** množství energie uvolněné za spotřeby 1 litru O₂
  - Cukry: 21,15 kJ/l
  - Tuky: 19,6 kJ/l
  - Proteiny: 19,65 kJ/l
  - Směsná dieta: 20,1 kJ/l
- Otevřený vs. uzavřený systém (Kroghův respirometr – praktická cvičení)

Respirační kvocient

- poměr objemu vyprodukovaného CO₂ a spotřebovaného O₂
- $RQ = V_{CO_2} / V_{O_2}$
- Přináší informaci o **složení substrátů**, které organismu metabolizuje
  - Cukry (glukóza) RQ = 1
  - Tuky RQ = 0,7
  - Smíšené zdroje RQ ≈ 0,85
  - Po intenzivní zátěži RQ > 1 (hrazení kyslíkového dluhu)

Výpočet bazálního energetického výdeje (BEE)

– BEE z antropometrických parametrů

– Harris-Benedictovy rovnice:

$$\text{Muži: BEE [kcal/den]} = 66,5 + (13,75 \times m) + (5,003 \times h) - (6,755 \times v)$$

$$\text{Ženy: BEE [kcal/den]} = 665,1 + (9,563 \times m) + (1,850 \times h) - (4,676 \times v)$$

– Rovnice podle Mifflina a St. Jeora:

$$\text{Muži: BEE [kcal/den]} = (10 \times m) + (6,25 \times h) - (5 \times v) + 5$$

$$\text{Ženy: BEE [kcal/den]} = (10 \times m) + (6,25 \times h) - (5 \times v) - 161$$

– Klidový energetický výdej (REE) z tělesné kompozice

– Katch-McArdleho rovnice:

$$\text{REE [kcal/den]} = 370 + 21,6 \times \text{FFM}, \text{ FFM} - \text{aktivní tělesná hmota (fat-free mass)}$$

Odhad energetického výdeje z úrovně fyzické aktivity

Celkový denní energetický výdej (TDEE) je přímo úměrný intenzitě fyzické aktivity

$$\text{TDEE [kcal/den]} = \text{BMR} \times \text{PAL}$$

PAL – úroveň fyzické aktivity

Životní styl	Příklad	PAL
Extrémně neaktivní	Ležící imobilní pacient	<1,40
Sedavý	Lehce pracující osoba bez pravidelné fyzické aktivity	1,40-1,69
Mírně aktivní	Středně těžce pracující osoba nebo osoba s pravidelnou fyzickou aktivitou	1,70-1,99
Výrazně aktivní	Těžce pracující osoba nebo osoba s denní intenzivní fyzickou aktivitou	2,00-2,40
Extrémně aktivní	Závodní sportovci (plavci, cyklisté apod.)	>2,40

Stav výživy a příjem potravy

Fyziologie II přednáška

Bi4182, BKFY0222p, BLFY0222p, BOFY0222p, BPFY0222p, BSFY0222p, BZFY0222p, MBFY0222p

Tibor Stračina

Stav výživy a jeho hodnocení

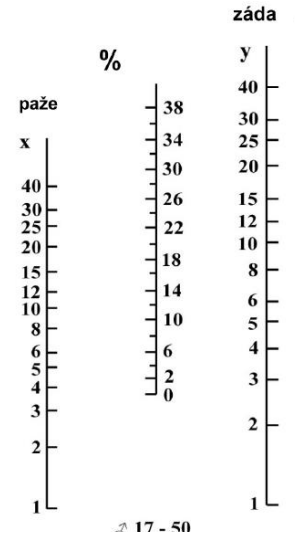
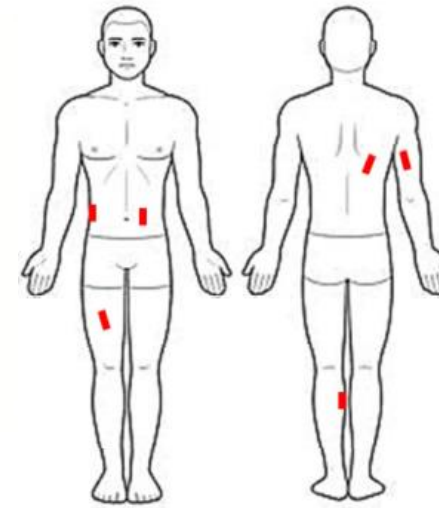
- Fyzický stav jedince, který zohledňuje hmotnost a stav energetických zásob (svalová hmota, tuková tkáň)
- Stav výživy přímo ovlivňuje zdraví
  - Obezita vs. podvýživa
- Výživový stav se hodnotí nejčastěji na základě **antropometrických parametrů a tělesné kompozice**

Antropometrické parametry

- Výška, hmotnost
- Body mass index: $BMI = \text{hmotnost [kg]} / (\text{výška [m]})^2$
  - Podváha <20; norma 20-24,9; nadváha 25-29,9; obezita 30-34,9; těžká obezita >40
- Obvod pasu, obvod boků, poměr pas/boky
  - Pro hodnocení distribuce tukové tkáně a stanovení zdravotního rizika obezity
- Obvod svalstva paže
  - Pro hodnocení úbytku svalové hmoty u katabolických stavů

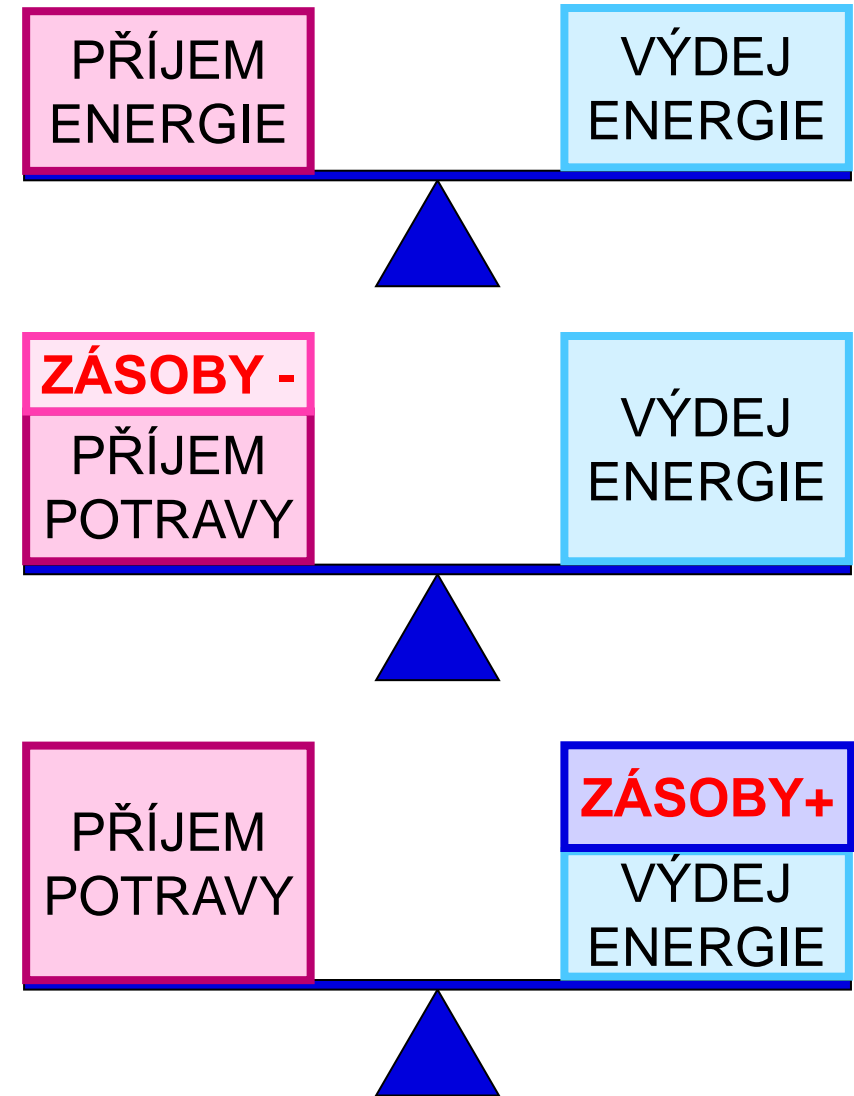
Tělesná kompozice

- Množství tělesného tuku [%]
- Aktivní tělesná hmota (*fat-free mass*)
- Měření **tloušťky kožní řasy** pomocí kaliperačních kleští
  - Distribuce podkožního tuku; odhad množství tělesného tuku (z nomogramu)
- **Bioimpedanční analýza** (např. InBody®)
  - Analýza elektrického odporu tkání – odpor tukové tkáně >> odpor svalů

Energetická rovnováha

- PŘÍJEM energie = VÝDEJ energie
- **Dlouhodobá nerovnováha vede k poruchám stavu výživy**
- Příjem << výdej → podvýživa
- Příjem >> výdej → obezita

Regulace příjmu potravy

- Centrum: **hypotalamus** (pocit hladu a sytosti, chuť k jídlu)
- Množství tukové tkáně (lipostatická hypotéza)
- Kolísání glykémie (glukostatická hypotéza)
- Teplota tělesného jádra (termostatická hypotéza)
  - Též další vstupní informace z vnitřních receptorů
- Zpracování potravy v gastrointestinálním traktu
  - Význam hormonů GIT

Pocit sytosti

- Centrum sytosti: hypotalamus (n. ventromedialis)

Pocit sytosti je navozen:

- Příjmem potravy (preresorptivní sycení)
  - Žvýkací pohyby, chuťové a čichové vjemy, mechanoreceptory hltanu a žaludku
- Resorpcí živin (resorptivní sycení)
  - Chemoreceptory GIT, zvýšením glykémie a teploty jádra, změnami lipidového metabolismu (centrální gluko-, termo- a lipo-receptory)

Pocit hladu

- Centrum hladu: hypotalamus (n. arcuatus a laterální jádra)
- **Spouští se, pokud není stimulován pocit sytosti**
- K pocitu hladu přispívají **hladové kontrakce žaludku**

Chuť k jídlu a pocit hladu/sytosti

Orexigenní faktory

- Neuropeptid Y
- Orexin A a B
- Hormon koncentrující melanin
- ARP (agouti-related peptide)
- Ghrelin
- Insulin
- Cukry (fruktóza)

Anorexigenní faktory

- Proopiomelanokortin
- Kortikoliberin
- CART
- Peptid YY
- Cholecystokinin (z GIT)
- Glukagon
- Leptin

Tuková tkáň a leptin

- Tuková tkáň – nejdůležitější dlouhodobá energetická zásoba
- Leptin – informace o zásobách tělesného tuku
  - více tukové tkáně = více leptinu
  - z tukové tkáně vylučován do krve (vázaná / volná forma)
  - cílová tkáň: **hypotalamus**, hypofýza, gonády
  - ↑ leptinu způsobí ↓ apetytu (příjmu potravy), ↑BEE
  - ↓ leptinu způsobí ↑ apetytu, ale též ↓reprodukčních funkcí, ↓tělesné teploty, ↓BEE
  - Ovlivňuje též funkci hypotalamo-hypofyzární osy, imunitní funkce, kostní metabolismus
  - Dlouhodobě vysoká hladina leptinu vede k **leptinové rezistenci**

Ghrelin

- Vylučován zejména z žaludku, ale též dalších částí GIT (enteroendokrinní buňky)
- Produkce je nejvyšší mezi jídly (signál prázdného žaludku)
- **Hormon hladu** - podílí se na aktivaci pocitu hladu
- Další funkce
  - Podílí se na regulaci glukózového metabolismu
  - Protizánětlivý účinek, moduluje imunitní odpověď
  - Inhibuje vylučování gonadoliberinu, pravděpodobně ovlivňuje i další hormony hypotalamu

Obezita

- Nadměrný stav výživy spojený s akumulací tělesného tuku
- **Alimentární** (z přejídání) vs. sekundární (důsledek jiných nemocí)
- Vysoká incidence v populaci (rozvinuté vs. rozvojové země)

- Rizikový faktor pro vznik mnoha nemocí
  - Hypertenze a další KVO, DM 2.typu, poruchy krevních lipidů (= **metabolický syndrom**)
  - Zhoubné nádory
  - Poruchy kloubů z opotřebení
  - Poruchy plodnosti